

УДК 37.012.1

Практики розвитку української системи освіти у формуванні всебічно розвиненої, творчої, вільної особистості

Пашов Р. І., ст. викладач кафедри теорії та практики управління факультету соціології та права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»

У сучасну епоху бурхливого розвитку науки і техніки особливо актуальним та нагальним постає питання виховання творчих особистостей. Освіта – це найоптимальніший спосіб входження людини у світ науки та культури, концентрована форма соціалізації особистості, яка формується. Підготовка до самостійного життя полягає в саморозвитку, актуалізації потенціалу людини у векторі творчості. Послідовний розвиток української системи освіти має вивести її з режиму виживання у режим розвитку, від режиму бюджетного утримання – до режиму інвестування в неї.

Ключові слова: освітня система, болонський процес, бюрократія, творчість, пізнання, соціалізація особистості, самоідентифікація.

Освіта – це найоптимальніший спосіб входження людини у світ науки та культури, концентрована форма соціалізації особистості, яка формується. Саме в процесі освіти людина освоює та починає продукувати культурні цінності. Зміст освіти черпається та поповнюється з культурної спадщини всього людства, різних країн і народів, з різних галузей науки, що постійно розвивається, а також із практичної діяльності людини. Поняття «практики» є ключовим для розуміння сутності людини в марксизмі. Саме у практиці, чуттєво-предметній діяльності основоположники марксизму побачили визначальну умову поставання та утвердження справжньої сутності та основи буття людини, так само як і єдиний інструмент реального перетворення світу та вирішення «світових» проблем, що виникають в теорії [6, 5].

Говорячи про систему освіти як фактор формування всебічно – цілісно – розвиненої, а виходячи з цього – безумовно, творчої – особистості, слід говорити про її якісне наповнення. Вітчизняний дослідник Г. А. Бублій зазначає, що «в Україні тенденції та особливості розвитку вищих навчальних закладів істотно ускладнюються ще й тим, що вони відбуваються на тлі процесів глибокої трансформації не тільки суспільно-

політичного устрою та соціально-економічного укладу, а й суспільної психології, системи життєвих цінностей і орієнтирів, морально-етичної парадигми» [4**Ошибка! Источник ссылки не найден.**, 188]. Освіта має надати сьгоднішнім студентам, майбутнім спеціалістам добротну базу, має містити широкий культурний запас, який може бути запропонований студентам для визначення ними своїх життєвих цілей та пріоритетів. Г. Д. Тюленев відзначає наступне: «навчальна та наукова діяльність ВНЗ виконує два важливі завдання, які в сучасному світі є виключно потрібними соціуму – сприяє збільшенню толерантності у суспільстві та підвищує мобільність трудових ресурсів» [10, 489]. Сучасні вітчизняні дослідники підкреслюють, що «для результативного впливу взаємодії викладача і студента на позицію студента в освітньому просторі важливими є гідність викладача, його професіоналізм, відданість професії, демократизм, вимогливість і людяність. Викладач є провідником студента в освітньому просторі, він розкриває перспективи наукового знання, він доводить, що ці знання, хоч їх вивчення є важким, водночас є досяжними для студента» [5, 150].

Не випадково чи не головним завданням освіти є підготовка молодого покоління до самостійного життя. Зі зміною ідеалів, навчання сприяє адаптації людини до нових життєвих умов. В. П. Бех зауважує, що «цінності, або смисли, є первинними при підтримці зразка функціонування будь-якої системи. І навчальний заклад освіти тут не є винятком. Норми, до яких тяжіє система управління навчальним закладом, здійснюють функцію інтеграції; вони регулюють величезну кількість процесів, що націлені на втілення у життя нормативних ціннісних зобов'язань керівників і підлеглих. Функціонування колективної організації, або соціального організму навчального закладу, пов'язано, у першу чергу, з досягненням мети навчально-виховного процесу, що обумовлюється інтересами цієї соціальної системи. Саме у педагогічному колективі, у якості його членів, індивіди

здійснюють соцієтально важливі функції. І, нарешті, первинною функцією ролі у навчальному закладі є адаптація до освітнього середовища. Це особливо виразно проявляється стосовно освітянської послуги, оскільки здатність виконувати вагомі рольові дії є найбільш загальним адаптивним ресурсом будь-якого суспільства, хоча він має бути скоординованим з культурними, матеріальними і фізичними ресурсами» [3, 194].

Підготовка до самостійного життя полягає в саморозвитку, актуалізації потенціалу людини у векторі творчості. Умова, яка визначає становлення особистості, – це актуалізація іманентної потреби у творчості. У процесі творчості зникає грань між свідомим і несвідомим. Характерна особливість будь-якого творчого процесу – це його емоційна насиченість, незвичайний підйом сили духу. Як влучно зазначив Б. В. Новіков, у монографії «Творчість як спосіб здійснення гуманізму»: «...творчість, самодіяльність передбачають виключно ЛЮБИТЕЛЯ... як людину, що «зняла» в результаті заперечення заперечення і первинну, освячену саме емоційним відношенням, притягальність обраного терену діяльності, і опосередковуючу цей первинний вибір себе за покликанням професійну підготовку (освіту), і в кінцевому підсумку зумівшої не втратити, але лише розвинути, зміцнити та посилити свою любов, свою глибоку небайдужість до тієї справи, якій присвятила себе» [8, 216]. Виходячи з цього, зауважимо, що процес професійної підготовки має сприяти самовизначенню людини в майбутній професії як однієї з визначальних форм діяльності кожної людини, якій вона присвячує значну частину свого життя. Нині можна лише констатувати те, що замість цього ВНЗ – як одна із частин вітчизняної освітньої системи – лишень та переважно нав'язують людині алгоритми роботи в певній професійній сфері.

Саме формування всебічно розвиненої, творчої, вільної особистості має стати безумовним пріоритетом системи освіти – не лише вітчизняної, але будь-якої. Освіта також має сприяти формуванню гуманістичної культури людини. Основними сходинками в розвитку людського призначення є

критика та самокритика, основані на самоаналізі особистості, які одночасно створюють «зворотний зв'язок» із саморозумінням, у межах якого критика активізує процес пізнання, а самокритика – процес контролю особистості над своїм життям. Подібна взаємозалежність, на яку слушно звернув увагу свого часу ще Кант, стабілізує дисципліну людини, не дозволяючи їй ухилятися від свого людського «призначення», сприяє формуванню духовно розвиненої особистості. Духовність, в основі якої лежить здатність до самовдосконалення, що включає самопізнання, самоаналіз, самокритику, самодисципліну, дедалі менше залежить від випадкових чинників та стихійних впливів зовнішнього середовища, вже не потребує жорсткого зовнішнього контролю, зовнішньої регуляції. Душевні здібності виховуються краще за все тоді, коли людина сама зводить у закон своїх вчинків відповідальність перед іншою людиною та людством загалом.

Така вільна культура душевних здібностей прецінь не складається стихійно. Розвиток людської природи у напрямку до ідеалу людяності реалізується – в ідеалі здійснюється – завдяки вихованню. «Для Канта люди за своєю емпіричною природою швидше злі, чим добрі. Людина достовірно духовна лише як «річ в собі». А тому Кант всією своєю творчістю закликає людину до «вищої» духовності, етичної поведінки, яка виходить з недосяжних у реальному житті людини (і Кант чудово це розумів) принципів. Людина, – вважає Кант, – не така вже свята, але людство в її обличчі має бути для неї священним» [9, 318].

У філософській літературі можливості подібного пошуку пов'язуються з можливостями рефлексії, яка є таким специфічним способом пізнання, за допомогою якого у центрі уваги постає не наочний світ, а зміст пережитого людством досвіду. Під рефлексією зазвичай розуміють самопізнання, здатність людини усвідомити саму себе, свою поведінку, свої цілі та задачі. Рефлексії піддаються ті соціальні спільноти, які здатні описувати людське ставлення, поведінку для використання отриманих даних в ході її подальших дій як правил, принципів, приписів, регламентацій, норм. Рефлексія є

своєрідною процедурою контролю за переходом об'єктивного в суб'єктивне та навпаки. Цей контроль реалізується, щонайменше, на двох взаємообумовлених рівнях.

Перший із них є віддзеркаленням самої зовнішньої реальності. Другий рівень – засіб отримання, переосмислення, оцінки, критики та використання «думок наявного буття» як «передумовного» знання: знання, яке охоплює як достовірні, так і недостовірні результати рефлексії. Мета дослідника полягає в тому, щоб прояснити, зробити явними ті або інші підстави знання, дати їм оцінку з огляду на їх об'єктивність, істинність, раціональність.

Перехід від уявлення про пізнання як про дослідження наочних зв'язків до уявлення про пізнання як діяльність, обумовлену установками самого пізнаючого суб'єкта, був здійснений в історії філософії Кантом [7]. Початковим пунктом Кант бере не об'єкт пізнання, а специфічну закономірність самого пізнання об'єкта, в межах якого через особливі механізми пов'язуються чуттєві споглядання з поняттями, завдяки чому утворюється цілісна система таких сходинок, якими можна поступово переходити від одних понять до інших. Це умовне опосередковуюче уявлення, однорідне як із категоріями, так і з явищами, що містить в собі як суто інтелектуальне, так і плотське, Кант називає «схемою» – формальною та чистою умовою чуттєвості, що відображає відповідність образу чуттєвим спогляданням. Схематизм розуму ґрунтується на певних прийомах, сукупність яких і дозволяє розкрити сам об'єкт, тотожний самому собі у будь-чій свідомості. У визначеннях, що тяжіють до плотсько-емоційної області, – в суперечливому відношенні суб'єкта до об'єкта, що означає сам процес створення ідеального образу гармонійно розвиненої особистості, покликаною задавати межі соціокультурної активності освіченої людини, і його інтерпретація, а, відповідно, реалізація, мають суб'єктивний характер. Людина сама створює свої соціальні практики шляхом вільного вибору одного з можливих мотивів у заданих межах, сама встановлює для себе еталон належного, відповідно до схильності її розуму, власних переконань,

життєвих установок, соціального середовища. Завдяки інтелектуальній діяльності людина може не лише осмислити наявність існуючого буття, але і відтворити ще не існуючий ідеальний стан як потенційну, передбачувану реальність.

В умовах сьогодення процес вироблення власного стійкого – інваріантного – образу ускладнюється через значне звуження ідентифікаційного просторово-часового поля, характерного для кризових етапів у розвитку суспільства. Виникає суттєва неоднозначність та розмитість культурних суспільних меж самоідентифікації, що відбувається в результаті заміни ціннісних орієнтирів, які десятиліттями вироблялися суспільством, були загальноприйнятими, безліччю псевдоорієнтирів та квазіідеалів.

Це, у свою чергу, ставить питання про ціннісну ідентифікацію людини. Як зазначає В. П. Бех «при розгляді корпоративної цінності як складової соціального організму навчального закладу освіти, зазначимо, що для нього як елемента освітньо-організаційної системи суспільства є характерним такий набір проблем: адаптація до реальностей безпосередньо певної освітньої ситуації; досягнення групових цілей у ході навчально-виховної діяльності; збереження згуртованості персоналу; задоволення індивідуальних потреб членів педагогічного колективу» [3, 201].

До подібних якостей слід віднести, насамперед, тип та рівень рефлексії, якісний та кількісний склад потреб, інтересів та засобів їх задоволення, якісні та кількісні характеристики навколишньої реальності та дійсності, засвоєні суб'єктом. Названі ознаки, відображаючи як онтологічні, так і ціннісні аспекти життєдіяльності людини, на наш погляд, не лише зумовлюють бюрократію, але є необхідною умовою її реалізації. Суспільна значущість, суспільна необхідність в результатах праці у підсумку й має стати основним критерієм для кожної людини не залежно від її професії, але суспільні відносини в антагоністичному суспільстві не дозволяють цьому відбутися в масштабах всезагальності.

Можемо концептуально розглянути механізми, що породжують бюрократію, не як щось однорідне (як певний набір норм, цінностей, принципів тощо), а як зв'язок різних конструктивних позицій свідомості суб'єкта, що взаємодіють між собою, зіткнення яких з протиставленим їм об'єктивним чинником завжди відбувається у просторі цієї взаємодії. Вітчизняна освітня система, як підкреслює Ю. М. Атаманчук, «може виступити як носій специфічної моделі державного управління освітою в умовах інформаційного суспільства, розвитку майбутньої цивілізації, багато в чому відмінної від західного еталону. Історична наступність, національна ідентичність, відновлення моральної свідомості, утворення єдиного духовного простору країни, засноване на сучасних теоретичних розробках, – такі основні особливості обраного шляху України до інформаційного суспільства» [2, 10].

Болонський процес, який спрямований на підвищення якості навчання і наукової роботи, є не просто формалізацією якихось принципів і набуттям схожості з освітніми системами інших країн. Не можна не помітити й того, що до останнього часу найпотужнішим двигуном Болонського процесу була бюрократія – національна (в особі міністерств), наднаціональна (в особі загальноєвропейських структур, які спочатку просто фінансували заходи, а згодом дедалі більше диктують умови) та університетська (в особі бюрократичних надбудов загальноєвропейських асоціацій). Переважна більшість європейських університетів поки що виступає у ролі спостерігачів процесу. Він, на жаль, а, не виключено, і на щастя, поки що лише переходить від етапу досліджень, пілотних проектів, обговорень та декларацій до планування масштабнішої конкретної діяльності й узгодження конкретних зобов'язань. Цей процес підтримується потужними фінансовими вливаннями з боку відповідних інституцій Євросоюзу. У нинішніх умовах «ефективна робота освітньої системи чи організації є результатом її діяльності, який має визначати ринок в особі споживачів освітніх послуг. У ринкових умовах та за

наявності конкуренції між окремими закладами освіти цей результат є гарантом подальшого функціонування освітньої організації» [1, 3]

Істотними недоліками, що стримують модернізацію вищої освіти, є формалізм, адміністрування (формалізм в управлінні), поспішність у прийнятті важливих рішень, що вимагають попереднього вивчення й обговорення. Це відноситься, зокрема, до таких масштабних соціально-економічних експериментів, як введення єдиного державного іспиту і державних іменних фінансових зобов'язань.

Назріла гостра необхідність для вирішення інших важливих проблем у цій сфері. Послідовний розвиток української системи освіти має вивести її з режиму виживання у режим розвитку, від режиму бюджетного змісту – до режиму інвестування в неї. План відновлення освіти припускає збільшення фінансового ресурсу системи освіти як за рахунок бюджету, так і за рахунок залучення в систему освіти позабюджетних коштів; має бути досягнутий такий рівень фінансування, який забезпечуватиме не лише потреби поточного функціонування, але й гарантуватиме її випереджальний розвиток. Плани модернізації освіти передбачають істотне розширення зв'язку професійного навчання з практикою і науковими дослідженнями, удосконалення взаємин професійних освітніх установ з виробництвом etc.

У сучасну епоху бурхливого розвитку науки і техніки особливо актуальним та нагальним постає питання виховання творчих особистостей. Для цього повинні створюватись спеціальні методики вирішення творчих задач, активізації творчого потенціалу людини. Необхідно формувати і розвивати молодіжне середовища через пошук і застосування ефективних механізмів управління й організації в науці. Управлінська діяльність має бути спрямована на усунення інституціональних проблем, з якими зіштовхуються вчені (особливо молоді), за допомогою активізації горизонтальних зв'язків у дослідницькій площині, формування навичок самоорганізації, оволодіння самопрезентацією в академічному середовищі.

Література:

1. Андріяко Ю. В. Концептуальні засади управління вищим навчальним закладом з орієнтацією на потреби споживачів освітніх послуг / Ю. В. Андріяко, Т. Ю. Андріяко // Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки». – 2011. – № 201. – Ч. 2. – С. 3–6.

2. Атаманчук Ю. М. Особливості та механізми управління освітою в умовах інформаційного суспільства / Ю. М. Атаманчук, Т. М. Десятов, М. П. Іщенко, С. О. Швидка // Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки». – 2011. – № 201. – Ч. 2. – С. 7–11.

3. Бех В. П. Соціальний організм навчального закладу: самоорганізація, саморегуляція та управління: моногр. / В. П. Бех, Л. М. Семененко. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 330 с.

4. Бублій Г. А. Система управління діяльністю вищих навчальних закладів в Україні / Г. А. Бублій // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2011. – № 1. – С. 186–191.

5. Васильєва Л. В. Сучасні інформаційні технології в навчанні студентів економічних спеціальностей / Л. В. Васильєва, І. А. Гетьман // Вісник Черкаського університету. Серія педагогічні науки. – 2008. – № 120. – С. 148–152.

6. Иванов В. П. Человеческая деятельность – познание – искусство / В. П. Иванов. – К.: Наук. думка, 1977. – С. 5.

7. Кант И. О форме и принципах чувственно воспринимаемого и интеллигибельного мира / И. Кант. Собр. сочинений: В 8 т. // Под общ. ред. А. В. Гульги. – М.: ЧОРО, 1994. – Т. 2. – С. 285.

8. Новіков Б. В. Творчість як спосіб здійснення гуманізму: моногр. / Б. В. Новіков. – К.: НТУУ «КПІ», 2006. – 2-ге вид., перероб. та допов. – 308 с.

9. Нравственный идеализм в философии права. Проблемы идеализма: сб. статей // под общ. ред. П. И. Новгородцева. – М., 1902. – С. 318.

10. Тюленев Г. Д. Завдання вищого навчального закладу у сучасному суспільстві / Г. Д. Тюленев // Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля – 2012. – №11 (182). – С. 483–493.

Практики развития украинской системы образования в формировании всесторонне развитой, творческой, свободной личности

Пашов Р.И.

В современную эпоху бурного развития науки и техники особенно актуальным и насущным встает вопрос воспитания творческих личностей. Образование - это оптимальный способ вхождения человека в мир науки и культуры, концентрированная форма социализации формирующейся личности. Подготовка к самостоятельной жизни заключается в саморазвитии, актуализации потенциала человека в векторе творчества. Последовательное развитие украинской системы образования должно вывести ее из режима выживания в режим развития, из режима бюджетного содержания - к режиму инвестирования в нее.

Ключевые слова: система образования, болонский процесс, бюрократия, творчество, познание, социализация личности, самоидентификация.

Practices of development ukrainian education system in forming comprehensively developed, creative, free personality

Pashov R.I.

In the modern era of rapid development of science and technology, particularly relevant and urgent question is educating creative individuals. Education - is the optimal way of enter people into the world of science and culture, a concentrated form of socialization of the developing individual. Preparing for an independent life is self-development, actualization of human potential in the vector creativity. Continuing development of Ukrainian education system should print her from survival mode of development mode, from the mode the budget of contents - to the regime of investing in it.

Keywords: educational system, the bologna process, bureaucracy, creativity, knowledge, socialization of the individual, self-identification.